

Presens som översättningsstrategi vid tysk referatkonjunktiv (Komplement till S&P 53)

Britt-Marie Ek

1. Inledning

I Ek/Nystrand (2013, 2017 och 2019) har Mikael Nystrand och jag belyst hur Lars W. Freij har gått till väga för att återge tyskans referatkonjunktiv, vilken är utan direkt motsvarighet i dagens svenska, vid översättningen av Daniel Kehlmanns roman ”Die Vermessung der Welt” (2005).

I svenskan tjänar indikativ preteritum som default-form för att täcka in den lucka som uppstår i och med att svensk konjunktiv idag normalt inte används som signal för återgivet tal (SAG 1999:850), jfr (1a–b):

- (1a) Direkt tal:
Karin sagt: ”Ich *bin* da sehr neugierig.”
Karin säger: ”Jag *är* väldigt nyfiken på det.”
- (1b) Indirekt tal (med referatkonjunktiv i tyskan):
Karin sagte, sie *sei* da sehr neugierig.
Karin sa att hon *var* väldigt nyfiken på det.

Tyskan kan vid användning av referatkonjunktiv utelämna anföringsdelen och därmed låta konjunktiven vara den bärande signalen om återgivet tal. Detta fenomen har i tyskan fått beteckningen *berichtete Rede* och kallas på svenska bl.a. för *dold anföring* (SAG 1999:850).

Framför allt när anföringsdel saknas, vilket alltså är fallet vid *dold anföring*, uppstår ibland av naturliga skäl tveksamhet vid tolkningen av en preteritumform

som är avsedd att signalera återgivet tal. Ger kontexten inte tillräckligt tydliga signaler om att satsen ska uppfattas som återgivet tal kanske läsaren, åtminstone i förstone, missar referatsignalen och i stället tolkar preteritumformen som del av en direkt utsaga av historiens berättare.

Genom att Lars W. Freij inte genomgående låtit preteritum indikativ tjäna som återgivningsform för den tyska referatkonjunktionen i sitt verk ”Världens mått” (2007) har hans översättning vunnit i tydlighet i fråga om vad som ska uppfattas som återgivet tal. Just Kehlmanns ”Die Vermessung der Welt” är ett mycket tack-samt undersökningsobjekt när det gäller återgivning av tysk referatkonjunktiv på svenska eftersom denna konjunktivanvändning här utgör ett starkt konstituerande inslag, så pass att det nog är svårt att hitta motsvarigheter till den i den tyska skönlitteraturen (jfr Colliander 2014:105–108). Kehlmann säger också själv att han mycket medvetet satt in konjunktionen (jfr Colliander 2014:109).

Ek/Nystrand (2013, 2017 och 2019) kunde snabbt konstatera att Lars W. Freij som översättare uppvisar stor uppfinningsrikedom när det gäller att sätta in alternativa referatsignaler. Bland de många strategier han använder såg vi att han valt att på bestämda ställen använda presens indikativ som ersättning för den gängse preteritum indikativ. Vi tyckte oss också uppfatta att presens satts in i speciella syften, inte på något sätt urvalslöst. Med andra ord fyller presens speciella funktioner i hans översättning och ses i vissa fall till och med som nödvändigt av oss för att tidsreferensen i originaltexten inte ska förvanskas.

Det jag kommer att göra i detta tillägg till det vi tidigare skrivit om presens som översättningsstrategi är att redogöra för hur motsvarande avsnitt i den danska och norska versionen av ”Die Vermessung der Welt” ser ut. Romanen översattes till norska av Sverre Dahl 2008 och några år senare (2014) till danska av Niels Brunse. Huruvida den norska respektive danska översättaren tagit del av Lars W. Freijs svenska översättning, eller om den danska översättaren tagit del av den norska översättningen, känner jag inte till.

2. Valet av presens i skandinaviska språk

I det följande kommer jag att jämföra både den norska och den danska översättningen med den svenska just i de fall Ek/Nystrand (2013) tar upp och då det finns skillnader mot svenskan diskutera eventuella konsekvenser av dessa. Jag kommer att dela upp diskussionen av presensexemplen i tre avdelningar, där den första omfattar det vi i Ek/Nystrand (2013) ser som mer eller mindre nödvändigt presensbruk (2.1) och den andra tar upp fall där vi anser att presens snarare är stilist-

iskt motiverat (2.2). I sista avdelningen, 2.3, behandlas en speciell stilistisk effekt som genom presensbruket uppnås på textnivå.

2.1 Presens – en (mer eller mindre) nödvändig strategi

I flera av de exempel som tas upp i detta avsnitt ser Ek/Nystrand (2013) presensstrategien alltså som nödvändig för att den tidsreferens som ges i originaltexten ska kunna bibehållas i översättningen. Jag kommer att ta upp ett par exempel, där det visar sig att både den danska och den norska översättningen avviker från den svenska, den norska i ännu högre grad än den danska.

Det första av de tre exemplen handlar om hur Gauss presenterar sin son Eugen:

(2)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Der da <i>schreibe</i> Gedichte. Gauß wies mit dem Kinn auf Eugen.	Den där <i>skriver</i> dikter. Gauss pekade med hakan på Eugen.	Ham der, han <i>skrev</i> digte. Gauss pegede med hagen på Eugen.	Han der <i>skrev</i> dikt. Gauß pekte med haken mot Eugen.
(s. 222)	(s. 182)	(s. 199)	(s. 184)

Även om den svenska översättningen saknar anföringsdel, talstreck eller citattecken som signaler om direkt tal är det just som direkt tal, eller med SAG:s terminologi *citatsats* (SAG 1999:846–847), man som läsare uppfattar den här satsen i presens. I stället för en anföringsdel med ett sägeverb anger påföljande sats att Gauss pekar på Eugen med hakan samtidigt som han berättar om diktskrivandet.^{1 2}

¹ I fråga om signaler som kan ersätta sägeverb, jfr Pütz (1989:18).

² Fabricius-Hansen (2004:125) och Solfeld (2011, 2018:150–151) tar upp en användning av presens indikativ i tyska, som inte kan ses som en del av direkt tal. Det som hindrar läsaren från att tolka den beskrivna passagen som direkt tal är att deiktiska uttryck ändrats på ett sådant sätt att de helt klart utgår från en refererande talares perspektiv, t.ex. att 1 pers sing *ich* ändrats till 3 pers sing *er*: *Ein schwaches Zittern lief über seinen Körper, bevor er, noch immer abgewandten Gesichts, zu reden begann. Er ist in der Pflicht. Ist einem Kunden was schuldig, der keinen Spaß versteht. Absolut keinen Spaß. Mehr kann er nicht sagen. Mehr darf er nicht sagen. Ob sie versteht, was er meint.* (Solfeld 2011:256) Om motsvarande bruk förekommer i svenska låter jag här vara öppet, men det skulle vara ett intressant undersökningstema för en ytterligare artikel.

Både den danska och den norska översättaren har valt att använda default-preteritum.³ Kombinationen med *Ham* (sic!) *der* (D)/*Han der* (N), deiktiska uttryck som mycket lätt tolkas utifrån karaktären Gauss’ deiktiska perspektiv, leder till att *skrev* svårligen kan uppfattas som att det tar berättarens deiktiska perspektiv som utgångspunkt. I stället tenderar läsaren att tolka även *skrev* utifrån Gauss’ deiktiska perspektiv. Detta stämmer inte med Kehlmanns avsikt, eftersom en presens konjunktiv-form som *schreibe* aldrig refererar till förfluten tid. För att få till stånd en sådan referens skulle perfekt (eller pluskvamperfekt) konjunktiv krävas. Med andra ord leder bruket av ”referatpreteritum” här lätt till en felaktig tolkning.

På liknande sätt förhåller det sig i exempel (3):

(3)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Dort links, fragte er. Ob da wohl etwas sei? (s. 170)	Där till vänster, sade han. Är det något där? (s. 139)	Dér til venstre, spurgte han. Er der noget der? (s. 152)	Der til venstre, spurte han. Var det noe der? (s. 141)

Av sammanhanget framgår att Humboldts följeslagare Bonpland ser något som han uppfattar som en bikupa sväva bredvid vägen som de båda befinner sig på. När Bonpland ställer sin fråga till Humboldt ser han fortfarande det svävande föremålet, detta något har alltså inte försvunnit. Med presens konjunktiv i tyskan är detta helt klart, eftersom denna konjunktivform som sagt inte kan referera till något förgånget. I den svenska översättningen och också i den danska bibehålls tidsreferensen tack vare valet av presens indikativ, detta sker däremot inte i den norska där det p.g.a. den valda preteritumformen *var* snarare låter som om Bonpland inte längre ser ”bikupan”, utan frågar efter något som snabbt försvunnit igen. För att tidsreferensen som ges via den valda tempusformen ska överensstämma väl med kontexten, krävs här en övergång till presens, och liksom i (2) hänger detta på att läsaren vill tolka enligt en och samma deiktiska linje och sålunda väljer att tolka utifrån karaktären Bonplands deiktiska centrum, både i fråga om *Der til venstre* och i fråga om tempusformen *Var*, även om de båda deiktiska enheterna inte står i samma sats.

I det tredje och sista exemplet där valet av presens ses som en nödvändig strategi för översättaren pekar Humboldt på en klyfta i naturen och yttrar därvid (4):

³ Både i danskan och norskan är det, liksom i fallet med svenskan, preteritum indikativ som fungerar som default-motsvarighet till tyskans referatkonjunktiv, jfr Nystrand (2021:7).

(4)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Diese Schlucht hier, sagte Humboldt, <i>sei</i> doch eine Schlucht, oder? (s. 176)	Den här klyftan, sade Humboldt, visst <i>är</i> det väl en klyfta, eller? (s. 143)	Slugten her, sagde Humboldt, det <i>er</i> da en slugt, ikke? (s. 156)	Denne kløften her, sa Humboldt, <i>var</i> vel en kløft, eller? (s. 145)

Liksom i förra exemplet följs här den svenska och den danska översättningen åt i sitt val av presens, medan den norska avviker genom att välja preteritumform. Konsekvensen av norskans preteritumform blir densamma som tidigare, nämligen att tidsreferensen inte stämmer. Humboldt frågar ju inte efter om det han ser tidigare var en klyfta, utan om det just nu, i talögonblicket, är en klyfta.

Alla tre exemplen visar med all önskad tydlighet att det faktiskt emellanåt är helt nödvändigt att göra avsteg från valet av preteritum för att tidsreferensen i respektive sammanhang inte ska förvrängas eller riskera att förvrängas.

Om än inte fullt så tydligt, så ändå värt att nämna är att det kan bli problem med läsningen om det som är tänkt som en generisk sats inte återges med presens, vilket tydligt framgår av (5)

(5)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Natürlich, sagte Gauß, komme das einem, der nicht ans Denken gewohnt sei, selbstverständlich vor. Ebenso wie der Umstand, dass man als junger Mann einen Stock <i>trage</i> und als alter keinen. (s. 10)	Ja, för en som inte var van att tänka kunde det naturligtvis förefalla självklart, sade Gauss. Precis som att ynglingen <i>bär</i> käpp och den gamle mannen ingen. (s. 8)	Naturligvis, sagde Gauss, måtte det tage sig helt selvfølgelig ud for en, der ikke var vant til at tænke. Ligesom den omstændighed, at man <i>gik</i> med stok som ung mand og uden stok som gammel. (s. 10)	Naturligvis, sa Gauß, var dette helt selvfølgelig for den som ikke var vant til å tenke. Akkurat som den omstendighet at man som ung mann <i>gikk</i> med stokk og ikke som gammel. (s. 10)

Både i danska och norska är här presens konjunktiv-formen *trage*, trots att den är generiskt menad, återgiven med preteritumformen *gik/gikke*, vilket vid första ögonkastet skulle kunna ge upphov till en icke-generisk läsning, där subjektet *man* i så fall kommer att referera till Gauss som talare.

I (6) där presens konjunktiv-formerna också är avsedda att läsas generiskt finns en liten risk att läsaren tolkar en preteritumform som refererande, alltså inte generiskt:

(6)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Wer einen Berg <i>besteige, erreiche</i> die Spitze. Wer die Spitze nicht <i>errei- che, habe</i> den Berg nicht <i>bestiegen</i> . (s. 179)	Den som <i>bestiger</i> ett berg <i>når</i> dess topp. Den som inte <i>kom- mer upp</i> till toppen <i>har</i> inte <i>bestigit</i> ber- get. (s. 146)	Den, der <i>besteg</i> et bjerg, <i>nåede</i> toppen. Den, der ikke <i>nåede</i> toppen, <i>havde</i> ikke <i>besteget</i> bjerget. (s. 160)	Den som <i>besteg</i> et fjell, <i>nådde</i> toppen. Den som ikke <i>nådde</i> toppen, <i>hadde</i> ikke <i>besteget</i> fjellet. (s. 148)

Vad gäller danska och norska har båda, liksom i (5), preteritum här – *besteg/besteg, nåede/nådde* etc. I det här fallet ser vi även en annan möjlig risk, nämligen att preteritumformerna skulle kunna uppfattas som att det refererade ingår i något som enbart tänks av karaktären i fråga och alltså inte förstås som en generisk sats i återgivet tal.

Presens används i stor utsträckning när man återberättar innehållet i t. ex. en bok eller film och i exempel (7) nedan använder översättaren det just på detta sätt för att skildra Humboldts ”Konzept einer neuen Wissenschaft der physischen Geographie”:

(7)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Dann schrieb er an Immanuel Kant. Ihm <i>dränge sich</i> das Konzept einer neu- en Wissenschaft der physischen Geogra-	Sedan skrev han till Immanuel Kant. Konturerna av en ny vetenskap <i>avtecknade sig</i> på ett oavvisligt sätt för honom: På	Så skrev han til Immanuel Kant. Han <i>var</i> tæt på et koncept til en ny videnskab inden for den fysiske geografi. I forskellige	Så skrev han til Immanuel Kant. Konseptet for en ny vitenskap om den fysiske geografi <i>presset</i>

phie *anf.* In unterschiedlichen Höhen, doch bei ähnlichen Temperaturen *wüchsen* auf dem gesamten Planeten ähnliche Pflanzen, so dass *sich* Klimazonen nicht bloß in die Breite, sondern auch in die Höhe *erstreckten*. An einem Punkt *könne* die Erdoberfläche alle Stadien vom Tropischen bis ins Arktische durchlaufen. *Verbinde* man diese Zonen zu Linien, so *erhalte* man eine Karte der großen klimatischen Strömungen. (s. 78)

olika höjd över havet men under likartade temperaturförhållanden *uppträder* överallt på planeten liknande växter, så att klimazonerna inte *utbreder sig* enbart på bredden utan också på höjden. På en och samma punkt *kan* jordytan sålunda genomlöpa alla stadier från det tropiska till det arktiska. Om man *skulle förbinda* dessa zoner medelst linjer, skrev han, så *komme* man *att erhålla* en karta över de stora klimatiske strömningarna. (s. 64)

højder, men ved de samme temperaturer *voksende* der på hele kloden planter, der *lignede* hinanden, således at klimazonerna ikke blot *strakte sig* efter breddegrad, men også efter højde: På ét punkt *kunne* jordoverfladen gennemløbe alle stadier fra det tropiske til det arktiske. *Forbandt* man disse zoner til linjer, så *fik* man et kort over de store klimatiske strømninger. (s. 69)

seg på hos ham. I ulik høyde, men ved omtrent lik temperatur *vokste* det lignende planter over hele planeten, slik at klimasoner ikke bare *strakte seg* ut i bredden, men også i høyden: På ett punkt *kunne* jordoverflaten gjennomløpe alle stadier fra det tropiske til det arktiske. *Knyttet* man disse sonene sammen til linjer, *fikk* man et kart over de store klimatiske strømmene. (s. 64)

Förutom greppet att använda presens sätter Freij också ut ett kolon innan redogörelsen för konceptet börjar som en ytterligare signal om att det som kommer är något som yttras (i det här fallet i skriftlig form). I de båda grannländernas översättningar sker inget av detta, vilket får till följd att avgränsningen av det sagda kan uppfattas som något otydligare.

2.2 Presens – ett stilistiskt val

Som en stilistisk markör används presens av den svenska översättaren i fall där det enligt vårt sätt att se det främjar (i) direkthet, (ii) framhävande av centrala yttranden och dramatiska moment eller (iii) skapar en kontrastering inom ett yttrande.

I (8) kommer (i) direktheten i Humboldts starka rädsla och Bonplands försök att lugna honom klart till uttryck genom presensvalet:

(8)	Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
	Und was, fragte Humboldt, wenn das Boot nicht zurückkomme?	Vad gör vi om båten inte <i>kommer tillbaka</i> , frågade Humboldt. Det <i>gör</i> den säkert,	Og hvad nu, spurgte Humboldt, hvis båden ikke <i>komme tilbage</i> ?	Og hva om båten ikke <i>kommer tilbake</i> , spurte Humboldt? Det <i>ville</i> den nok, sa
	Das würde es schon, sagte Bonpland. Nur die Ruhe. (s. 140)	sade Bonpland. Bara lugn. (s. 114)	Det <i>skulle</i> den nok <i>komme</i> , sagde Bonpland. Bare rolig. (s. 124)	Bonpland. Bare rolig. (s. 115)

Här har som synes den norska översättaren – till skillnad från den danska – gjort samma val som den svenska och därigenom åstadkommit samma effekt som den vi beskrivit för svenskan.

Ett av flera centrala moment (ii) i romanen är när professor Zimmermann inser storheten i lösningen av en uppgift som Gauss som skolelev lämnat in till honom. Presens som tempus ger professors kommentar extra tyngd i (9), en möjlighet som varken utnyttjas i danska eller norska:

(9)	Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
	Das sei ein großer Moment, sagte Zimmermann schließlich. (s. 83)	Detta <i>är</i> ett stort ögonblick, sade professorn till slut. (s. 68)	Dette <i>var</i> et stort øjeblik, sagde Zimmermann omsider. (s. 74)	Dette <i>var</i> et stort øyeblikk, sa Zimmermann omsider. (s. 68)

Stor dramatik (ii) möter läsaren när de båda bröderna Humboldt under barndomen kommer till en is, som den äldre brodern William lockar ut den yngre brodern Alexander på. Presens har därför även i (10) sin givna plats:

(10)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Er zögerte einen Moment. Das Eis sei übrigen ganz fest. (s. 24)	Han tvekade ett ögonblick. Isen är för övrigt bärkraftig nu, sade han sedan. (s. 19)	Han tøvede et øjeblik og sagde, at isen for resten var helt fast. (s. 21)	Han nølte et øyeblikk. Isen var forresten helt trygg. (s. 20)

Liksom i (9) gör varken den danska eller den norska översättaren någon sådan markering. De utnyttjar heller inte möjligheten att (iii) kontrastera yttranden från en och samma karaktär mot varandra, såsom sker i svenskan i (11):

(11)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Der gnädige Herr, wiederholte der Diener, <i>empfangen</i> nicht. Er selbst <i>arbeiten</i> schon länger hier, als es irgendjemand für möglich <i>halten</i> , und er <i>haben sich</i> noch nie einer Anordnung <i>widersetzt</i> . (s. 94)	Nådlig herr <i>tar</i> inte <i>emot</i> , upprepade tjänaren, och <i>tillade</i> att han själv <i>hade arbetat</i> på detta ställe längre än någon <i>kunde</i> föreställa sig, och ännu <i>hade</i> han aldrig <i>motsatt sig</i> någon anvisning. (s. 77)	Nådigherren, <i>gentog</i> tjeneren, <i>tog</i> ikke <i>imod</i> . Han havde selv arbejdet længere her, end nogen regnede for muligt, og han <i>havde</i> endnu aldrig <i>modsat sig</i> en ordre. (s. 84)	Nådigherren, <i>gjentok</i> tjeneren, <i>tok</i> ikke <i>imot</i> . Selv <i>hadde</i> han <i>arbeidet</i> her lenger enn noen holdt for mulig, og han <i>hadde</i> aldri <i>motsatt seg</i> noen forordning. (s. 78)

När Gauss inte ger sig, utan fortsätter att försöka få audiens hos greve von der Ohe zur Ohe, blir betjänten irriterad och upprepar att greven inte tar emot. Första gången återger Freij betjäntens svar med preteritum, andra gången däremot med presens, vilket svarar väl mot betjäntens stigande irritation. Denna nyans finner vi inte i den danska eller den norska översättningen. I slutet av audiensen, som verk-

ligen kommer till stånd, återges det betjänten säger för att förmå Humboldt att gå även det i presens, också här avvikande från tempusbruket i den danska översättningen, men faktiskt inte i den norska.

I 2.3 ska jag som avslutning ge exempel på det jag menar händer på textnivå när en presensform sätts in bland omgivande preteritumformer.

2.3 Det reliefskapande presens

Utgår man från att presens har en stark betydelse av icke-dåtid ("Nichtvergangenheit") som sker i Ek/Nystrand (2013) på basis av den presensmodell som jag utvecklade redan i Ek (1996) och därefter har bearbetat och förfinat (se Ek 2013, 2018), kan man säga att presens fungerar som en laserpekare som sätter fokus på vissa händelser/yttranden i en preterital omgivning. Det uppstår en relief där satserna i preteritum utgör lågland och de i presens högland, "toppar" som får extra pregnans för läsaren. Alla exempel som givits ovan i 2.2 är exempel på detta, men extra tydligt blir det i fall som (12), där skildringen börjar i "låglandspreteritum" för att gå upp i en "presenstopp" och sedan sänka sig till låglandspreteritum igen:

(12)

Tyska:	Svenska:	Danska:	Norska:
Die Wahrheit sei sehr unheimlich: Der Satz, dass zwei gegebene Parallelen einander niemals berührten, sei nie beweisbar gewesen, nicht durch Euklid, nicht durch jemand anderen. (s. 95)	Sanningen, sade han, var synnerligen kuslig: satsen att två parallella linjer aldrig någonsin berör varandra hade aldrig gått att bevisa, det hade varken Euklides eller någon annan gjort. (s. 79)	Sandheden var meget uhyggelig: sætningen om, at to givne paralleller aldrig berørte hinanden, havde aldrig været beviselig, ikke ved hjælp af Euklid og heller ikke ved hjælp af nogen anden. (s. 85)	Sannheten var meget uhyggelig: Setningen at to gitte paralleller aldri skjærer hverandre, hadde det aldri vært mulig å bevise, ikke av Euklid, heller ikke av noen annen. (s. 79)

I (12) ovan bildar Gauss' kommentar till utsagan att "två parallella linjer aldrig någonsin berör varandra" en topp i Gauss' yttrande, något som också sker i norskan, men inte i danskan.

Toppen i (13) är i stället Gauss' livsfilosofi, ett ställe i texten som enbart framhävs av den svenska översättaren:

(13)

tyska	svenska	danska	norska
<p>Er nahm einen Schluck Tee, verzog angewidert das Gesicht und stellte die Tasse so weit von sich, wie er konnte. Man <i>denke</i>, man <i>bestimme</i> sein Dasein selbst. Man <i>erschaffe</i> und <i>entdecke</i>, <i>erwerbe</i> Güter, <i>finde</i> Menschen, die man mehr <i>liebe</i> als sein Leben, <i>zeuge</i> Kinder, vielleicht kluge, vielleicht auch idiotische, <i>sehe</i> den Menschen, den man <i>liebe</i>, sterben, <i>werde</i> alt und dumm, <i>erkranke</i> und <i>gehe</i> unter die Erde. Man <i>meine</i>, man <i>habe</i> alles selbst <i>entschieden</i>. Erst die Mathematik <i>zeuge</i> einem, dass man immer die breiten Pfade <i>genommen</i> habe. Despotie, wenn er das schon <i>höre</i>! Fürsten <i>seien</i> auch nur arme Schweine, die <i>lebten</i>, <i>litten</i> und</p>	<p>Han tog en slurk te, gjorde en grimas av vämjelse och ställde koppen så långt ifrån sig som möjligt. Man <i>tänker</i> att man själv avgör sitt öde. Man <i>skapar</i> och <i>upptäcker</i>, <i>förvärvar</i> egendom, <i>finner</i> människor som man <i>älskar</i> mer än sitt eget liv, <i>anlar</i> barn, kanske kloka, kanske också idiotiska, <i>ser</i> den man <i>älskar</i> dö, <i>blir</i> gammal och dum, <i>blir</i> sjuk och <i>försvinner</i> under jorden. Man <i>tror</i> att man <i>har bestämt</i> allting själv. Först matematiken <i>visar</i> en att man alltid <i>har färdats</i> på allfarvägar-na. Tyranni, bara han <i>hörde</i> det ordet ...! Furstar <i>var</i> armastackare de också, <i>levde</i>, <i>led</i> och <i>dog</i> som alla andra. De verkliga tyrannerna <i>var</i> naturlagarna. (s. 180)</p>	<p>Han tog en slurk te, fortrak ansigtet i væmmelse og stillede koppen så langt væk han kunne. Man <i>skabte</i> og <i>opdagede</i>, man <i>erhvervede</i> sig goder, man <i>fandt</i> mennesker, som man <i>elskede</i> højere end sit eget liv, man <i>anlede</i> børn, måske kloge, måske idiotiske, man <i>så</i> det menneske, man <i>elskede</i>, dø, man <i>blev</i> gammel og dum, <i>fik</i> en sygdom og <i>gik</i> under mulde. Man <i>mente</i>, at man selv <i>havde besluttet</i> det hele. Kun matematikken <i>viste</i> én, at man altid <i>havde valgt</i> de brede veje. Despoti, bare han <i>hørte</i> ordet! Fyrster <i>var</i> bare arme stakler, der <i>levede</i>, <i>led</i> og <i>døde</i> som alle andre. De sande tyranner <i>var</i> naturlovene. (s. 197)</p>	<p>Han tok en slurk te, fordreide ansiktet full av vemmelse og satte koppen så langt fra seg som han kunne. Man <i>trodde</i> at man selv <i>bestemte</i> sin tilværelse. Man <i>skapte</i> og <i>opdaget</i>, <i>ervert</i>et gods, <i>fant</i> mennesker man <i>elsket</i> høyere enn sitt eget liv, <i>avlet</i> barn, kanskje kloke, kanskje også idiotiske, <i>så</i> det mennesket man <i>elsket</i>, dø, <i>ble</i> gammel og dum, <i>ble</i> syk og <i>kom</i> i jorden. Man <i>mente</i> at man <i>hadde bestemt</i> alt selv. Først matematikken <i>viste</i> en at man alltid <i>hadde tatt</i> den brede vei. Despoti, bare han <i>hørte</i> dette ordet! Fyrster <i>var</i> også bare noen stakkars kryp som <i>levde</i>, <i>led</i> og <i>døde</i> som alle andre. De virkelige tyrannene <i>var</i> natur-</p>

stürben wie alle ande-
ren. Die wahren
Tyrannen *seien* die
Naturgesetze.
(s. 219)

lovene.
(s. 183)

3. Slutsatser

Helt klart finns det fall där Freij genom sitt presensbruk i den svenska översättningen av Daniel Kehlmanns ”Die Vermessung der Welt” räddat över tidsreferensen i källtexten till måltexen genom att använda presens i stället för preteritum. Exempel på sådana fall där presens är så gott som helt nödvändigt ges i 2.1 och man kan konstatera att de båda andra skandinaviska översättarna inte varit lika uppmärksamma på tidsreferensen som Freij, den norska översättaren dessutom i lägre grad än den danska.

Freij har med presensbruket i sin svenska översättning skapat stilfigurer som bara har sin motsvarighet i mycket begränsad omfattning i den danska och norska översättningen, åtminstone sett till detta lilla urval av typexempel. Ek/Nystrand (2019) pläderar för att Freij genom denna stilfigur åstadkommit en berikning av texten, som faktiskt inte är möjlig inom ramen för tyskans referatkonjunktiv, men givetvis kan man diskutera om en stilfigur som inte finns i källtexten är motiverad att införa i måltexen. Å andra sidan kan man betrakta den uppkomna stilfiguren som en form av stilistisk kompensation för den svåråtergivna tyska referatkonjunktiven. Även om den danska översättaren Niels Brunse – utifrån de exempel vi har kunnat jämföra svenska/danska – inte valt att använda presensformer som ger den relieffekt vi beskriver i fråga om den svenska översättningen, ligger valet av en sådan stilfigur möjligen ändå i linje med Brunses uppfattning om hur en litterär översättning bör bedömas:

...”[I]tterære) oversættelser kan og bør bedømmes efter deres egen kunstneriske lødighed og ikke bare som funktioner af deres originalforlæg”. (Citerat efter Colliander 2014:110)

Litteratur

- Colliander, Peter (2014). ”Die ’Vermessung’ der Übersetzbarkeit am Beispiel der Übersetzung eines deutschsprachigen Romans ins Dänische”. I: Dembeck, Till och Georg Mein (utg.): *Philologie und Mehrsprachigkeit* (= Beiträge zur neueren Literaturgeschichte. Bd 315). Heidelberg. 97–112.
- Ek, Britt-Marie (1996). *Das deutsche Präsens. Tempus der Nichtvergangenheit* (= Lunder germanistische Forschungen 59). Stockholm.

- Ek, Britt-Marie (2013). "Das Präsens als Tempus konkreter und imaginärer Bildbeschreibung". I: Molnár, Valéria (utg.): *Sprache und Pragmatik. Arbeitsberichte* 53. Lunds universitet. 1–23. <https://docplayer.org/67073280-Sprache-und-pragmatik-arbeitsberichte-53.html>.
- Ek, Britt-Marie (2018). "Da sitzt ein Frosch in meinem Teich'. Zum historischen Präsens als bildhafte Darstellungsform". I: Grub, Franz Thomas och Dessislava Stoeva-Holm (red.): *Emotionen. Beiträge zur 12. Arbeitstagung schwedischer Germanistinnen und Germanisten "Text im Kontext" in Visby 2016* (= Northern European Studies in Literature, Language and Culture 7). 61–70. <https://doi.org/10.3726/b13227>.
- Ek, Britt-Marie och Mikael Nystrand (2013). "Das schwedische Präsens als Übersetzungsstrategie beim deutschen Referatkonjunktiv". I: Molnár, Valéria (utg.): *Sprache und Pragmatik. Arbeitsberichte* 53. Lunds universitet. 25–43. <https://docplayer.org/67073280-Sprache-und-pragmatik-arbeitsberichte-53.html>.
- Ek, Britt-Marie och Mikael Nystrand (2017). *Översättningsstrategier för tyskans konjunktiv. Några exempel från Lars W. Freij's översättning "Världens mått"* (= Lunder Arbeitspapiere zur Germanistik 6). Lunds universitet. <https://journals.lub.lu.se/lag>.
- Ek, Britt-Marie och Mikael Nystrand (2019). "Übersetzungsstrategien für den deutschen Referatkonjunktiv in Kehlmanns 'Die Vermessung der Welt'". I: *Moderna Språk* 113. 80–106.
- Fabricius-Hansen, Catherine (2004). "Wessen Redehintergrund? Indirektheitskontexte aus kontrastiver Sicht (Deutsch – Norwegisch – Englisch)". I: *Eurogermanistik. Europäische Studien zur deutschen Sprache* 18. Tübingen. 119–155.
- Nystrand, Mikael (2021). *Die Übersetzung des deutschen Referatkonjunktivs in festlandsskandinavische Sprachen* (= Lunder Arbeitspapiere zur Germanistik 17). Lunds universitet. <https://journals.lub.lu.se/lag>.
- Pütz, Herbert (1989). "Referat – vor allem Berichtete Rede – im Deutschen und Norwegischen". I: Abraham, Werner och Theo Janssen (utg.): *Tempus – Aspekt – Modus*. Tübingen. 183–223.
- SAG (1999) = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg och Erik Andersson. Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Svenska Akademien och Norstedts Ordbok. Bd.4.
- Solfeld, Kåre (2011). "Zum Indikativ in Indirektheitskontexten im Deutschen". I: Wåghäll Nivre, Elisabeth, Brigitte Kaute, Bo Andersson, Barbro Landén och Dessislava Stoeva-Holm (utg.): *Begegnungen. Das VIII. Nordisch-Baltische Germanistentreffen in Sigtuna vom 11. bis zum 13.6.2009* (= ACTA UNIVERSITATIS STOCKHOLMIENSIS Stockholmer Germanistische Forschungen 74). Stockholm. 253–267. <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:439987/FULLTEXT02>.
- Solfeld, Kåre (2018). "Redewiedergabe im Deutschen und Norwegischen. Divergierende Systeme und übersetzerische Probleme". I: Kvam, Sigmund, Ilaria Meloni, Anastasia Parianou, Jürgen F. Schopp och Kåre Solfeld (utg.): *Spielräume der Translation. Dolmetschen und Übersetzen in Theorie und Praxis*. Münster. 142–160. E-bok.

Källor

- Kehlmann, Daniel (2005). *Die Vermessung der Welt*. Reinbek bei Hamburg.
 I svensk översättning av Lars W. Freij (2007): *Världens mått*. Stockholm.
 I norsk översättning av Sverre Dahl (2008): *Oppmålingen av verden*. Oslo.
 I dansk översättning av Niels Brunse (2014): *Oppmålingen af verden*. Köpenhamn.